

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-131>
УДК 33:63:65

МИТНЕ ОФОРМЛЕННЯ ВАНТАЖІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

CUSTOMS CLEARANCE OF GOODS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Сисоліна Ірина Петрівна

кандидат технічних наук, доцент,
Центральноукраїнський національний технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2168-6553>

Кононенко Леся Віталіївна

кандидат економічних наук, доцент,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5698-5003>

Сисоліна Наталія Петрівна

кандидат економічних наук, доцент,
Центральноукраїнський національний технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0101-8854>

Sysolina Iryna

Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytsky

Kononenko Lesia

Kherson State Agrarian and Economic University, Kherson

Sysolina Natalia

Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytsky

Стаття присвячена проблемам митного оформлення вантажів, визначенню його сучасного стану та перспектив розвитку в умовах цифровізації. Зазначено, що актуальність дослідження митного оформлення вантажів сьогодні пов'язано із світовими процесами глобалізації та цифровізації. Акцентовано увагу на тому, що митне оформлення зазвичай було і залишається складною процедурою, яка потребує ґрунтовних знань щодо правильності подання відомостей з метою завершення митного оформлення відповідно до митних режимів переміщення товарів через митний кордон України. Зазначено, що в Україні експорт продукції агропромислового комплексу, є однією з основних статей доходу України вже протягом багатьох років. З'ясовано, що сьогодні здебільшого цифровізація таможених процедур зводиться до заміни фізичної документації (паперової) звичайних торговельних процедур електронними (безпаперовими), які створюються з використанням цифрових технологій, тобто оцифровки. Запропоновано з метою оптимізації процедури митного оформлення вантажів при впровадженні та використанні цифрових технологій враховувати інноваційні зміни. Обґрунтовано, що використання переваг інноваційних змін цифровізації дозволить оптимізувати процедури митного оформлення вантажів, зокрема сільськогосподарської техніки.

Ключові слова: сільськогосподарська техніка, митне оформлення, митні процедури, міжнародна торгівля, ризики.

The article is devoted to the problems of customs clearance of goods, determination of its current state and prospects for development in the context of digitalization. It is noted that the relevance of the study of customs clearance of goods today is associated with the global processes of globalization and digitalization. An integral part of globalization processes is international trade, the landscape of which is currently undergoing significant changes in the context of digitalization. Accordingly, customs is also undergoing transformation. The authors emphasize that customs clearance has usually been and remains a complex procedure requiring thorough knowledge of the correctness of information to complete customs clearance in accordance with the customs regimes for moving goods across the customs border of Ukraine, and today this procedure is complicated by the increase in international trade. The purpose of the article is to study the impact of digitalization on the customs clearance procedure, to outline the problematic issues and to determine the development prospects. It is noted that in Ukraine, exports of

agricultural products have been one of the main sources of income for Ukraine for many years. It is emphasized that the implementation of IT solutions at customs requires a sufficient number of qualified personnel with the appropriate level of digital competencies, as well as technology development specialists, whose main activities should be to monitor the development of innovations, their feasibility for implementation, develop relevant projects and attract investment for their implementation. It is found that today, for the most part, the digitalization of customs procedures is reduced to the replacement of physical documentation (paper) of conventional trade procedures with electronic (paperless) ones created using digital technologies, i.e. digitization. It is proposed that in order to optimize the customs clearance procedure, innovative changes should be taken into account when introducing and using digital technologies. It is substantiated that taking advantage of innovative changes in digitalization will allow optimizing the procedures for customs clearance of goods, in particular, agricultural machinery. The practical value of these proposals is to reduce risks and optimize the customs clearance procedure.

Keywords: agricultural machinery, customs clearance, customs procedures, international trade, risks.

Постановка проблеми. Сучасне світове господарство характеризується розвитком процесів глобалізації та цифровізації. Невід'ємною частиною глобалізаційних процесів є міжнародна торгівля, ландшафт якої сьогодні зазнає суттєвих змін у контексті цифровізації. Відповідно зазнає трансформації і митниця.

Швидкий розвиток технологій і цифрова революція значно змінили спосіб участі підприємств у міжнародній торгівлі, що призвело до підвищення її ефективності, оптимізації процесів і поглиблення глобальних зв'язків. Проте в Україні впровадження сучасних цифрових технологій у процедури митного оформлення відбувається занадто повільно. Пов'язано це насамперед з інертністю працівників таможні щодо впровадження сучасних цифрових технологій. Це обумовлює застосування застарілих форм та методів оформлення адміністрування митних платежів в Україні, що призводить до зниження ефективності роботи митниці (накопичення черг у пунктах пропуску, зростання корупції, відставання України від європейських рейтингів тощо).

Одночасно перманентні зміни законодавчої та нормативно-правової бази щодо митних процедур, трансформування системи митного оформлення, аналізу та управління ризиками, аналітичних і статистичних систем, впровадження змін і доповнень до статей Митного кодексу України в умовах воєнного стану обумовлюють зміни процедури митного оформлення вантажів. Відповідно проблематика дослідження впливу цифровізації на процедуру митного оформлення вантажів є вкрай актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цифровізації митного оформлення вантажів є провідною темою досліджень як вітчизняних так і закордонних науковців. Так, дослідження Далтон Санья і Стошич Биляна присвячені питанням важ-

ливості застосування інновацій для підвищення гармонізації митних процедур у контексті цифровізації митного адміністрування [14]. Андре Буено Резенде де Кастро і Лукас Корнер у своїх дослідженнях довели, що цифровізація дозволяє спростити процедури торгівлі, знижує транзакційні витрати і тим самим збільшує обсяги агропродовольчої торгівлі, що пов'язано з оптимізацією торговельних та митних операційних процедур засобами цифрових технологій [13].

Вікторія Тищенко, Вікторія Остапенко і Влада Карпова присвятили свої праці визначенню основних аспектів інноваційної діяльності митної сфери України та систематизації перспектив розвитку цифрової економіки України на основі системи Е-митна. Цими науковцями визначено низку ІТ-продуктів, які мають значний вплив на оптимізацію митних процедур з високим рівнем клієнтоорієнтованості [12].

Артем Назарко і Алексей Федотов у своїх дослідженнях визначили напрями подальшої реалізації процесів цифрового розвитку, цифрової трансформації та цифровізації Державної митної служби України відповідно до європейських та міжнародних вимог у контексті цифрової стратегії розвитку суспільства. Ці науковці дійшли висновку, що в Україні внаслідок інновацій почала формуватися нова кіберфізична система, усі елементи та учасники якої безперервно взаємодіють один з одним, забезпечуючи постійну оптимізацію цілісної цифрової системи [15].

Проте незважаючи на значний доробок науковців, що досліджують дану проблематику, питання впливу цифровізації на процедуру митного оформлення вантажів потребують подальшого дослідження.

Мета статті. Метою статті є дослідження впливу цифровізації на процедуру митного оформлення вантажів, окресленні проблемних моментів та визначенні перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Митна політика є одним із важливих проявів суверенітету держави поряд з такими атрибутами державності, як територія, кордон і т.п. Розширюється сфера діяльності митних органів у просторі і часі, у галузі товарообмінних процесів і самих товарів (вантажів), розміщуваних через митні кордони [9].

Експорт продукції агропромислового комплексу є однією з основних статей доходу України вже протягом багатьох років [8]. Проте сільськогосподарська техніка, що використовується у процесі виробництва сільськогосподарської продукції є здебільшого імпортованою і вживаною [11].

Повномасштабні військові дії на території України обумовили значне скорочення імпорту сільгосптехніки до України. Це переважно пов'язано як з окупацією частини територій на півдні та сході України та веденням бойових дій, так і з розривом логістичних ланцюгів, значним подорожчанням енергоносіїв, зниженням купівельної спроможності агровиробників, збільшенням ризиковості ведення агробізнесу тощо. Відповідно, в імпорті зросла частка вживаної техніки, а також більш дешевої та менш якісної [7]. За останні роки до України найбільше імпортується тракторів і техніки для збору врожаю.

На сьогодні сільське господарство перебуває у стані глибокої економічної кризи. Переважна більшість малих форм господарювання на селі, якими є особисті селянські господарства і фермерські господарства, та великих сільськогосподарських підприємств демонструє дуже низькі кінцеві показники ефективності господарської діяльності. Тому ряд провідних українських вчених вважає, що одним із захисних механізмів протидії агресивній глобалізації, наслідків військових дій має бути розробка національних стратегій розвитку, де серйозна увага приділяється сталому розвитку, регіоналізації й соціалізації розвитку, а також розвитку народного підприємництва, малого і середнього бізнесу, кластерних структур [3].

Проте, слід зазначити, що Україна має значний експортний потенціал сільськогосподарської продукції, і потребує сучасної сільськогосподарської техніки. Міжнародна торгівля, у тому числі і сільськогосподарською технікою, передбачає перетинання кордонів і відповідно митне оформлення.

Митне оформлення є складною процедурою, яка потребує ґрунтовних знань щодо правильності подання відомостей з метою

завершення митного оформлення відповідно до митних режимів переміщення товарів через митний кордон України [6]. Основним документом, що регулює процедуру митного оформлення товарів в Україні є Митний кодекс України [5]. Проте сама процедура митного оформлення товарів зазнає суттєвих і перманентних змін під впливом цифровізації. На сьогодні в Україні вже діє Єдиний державний інформаційний веб-портал «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» [2], проте впровадження всіх його переваг митницею потребує часу і відповідного кадрового забезпечення.

Митні декларації (Митний кодекс України передбачає дію таких митних декларацій як: попередня, звичайна, тимчасова, періодична, спрощена та додаткова) реєструються митним органом, у тому числі з використанням інформаційних систем і технологій [10].

Цифровізація міжнародної торгівлі та митниці це насамперед заміна фізичної документації (паперової) звичайних торговельних процедур (платежів, аудиту, випуску вантажів, сертифікатів відповідності тощо) електронними (безпаперовими), які створюються з використанням цифрових технологій. Незважаючи на певні проблеми використання цифрових технологій (ризиків кібербезпеки, проблеми конфіденційності даних тощо), цифровізація таможні уможливорює оптимізацію міжнародних торговельних потоків, особливо у контексті глобалізації [13].

Система управління ризиками особливо важлива при роботі Державної митної служби України. Цифровізація дозволяє оперативно моніторити ризики на митниці (заниження митної вартості товарів; несплати митних платежів; недостовірного декларування та незаконного ввезення товарів) і пришвидшує процес прийняття та реалізацію рішень, тим самим знижуючи ймовірність виникнення негативних наслідків. Наприклад, при заходах протидії ризикам, таким як ухилення від сплати податків за допомогою різноманіття митних і податкових норм у різних країнах; використання спеціалізованих «компаній-оболонок» для мінімізації митних і податкових платежів тощо. Отже, з метою оптимізації процедур митного оформлення вантажів, зокрема сільськогосподарської техніки, є доцільним впроваджувати і використовувати переваги цифровізації. Сучасні цифрові технології дозволяють інтегрувати форму митної декларації з іншими суміжними системами, такими як обробка платежів, відстеження вантажів та оцінка ризиків. Крім того є можливим

автоматизувати процеси перевірки даних, що забезпечує мінімізацію ручного втручання та підвищує точність розрахунків [10].

Як вже зазначалось, сьогодні в Україні діє інформаційний веб-портал «Єдине вікно для міжнародної торгівлі», побудова якого повністю відповідає вимогам Всесвітньої митної організації щодо принципу сучасної митниці в частині інформаційного розвитку [16]. Створення цього інформаційного веб-порталу було ініційовано у 2018 році на конференції Всесвітньої митної організації на якій обговорювалась важливість цифровізації всіх митниць світу.

Українська митниця наразі зазнає значних цифрових інноваційних трансформацій. Так, постійно поступово впроваджуються нові IT-рішення, зокрема 15 серпня 2024 року Державна митна служба України анонсувала впровадження нової автоматизованої системи митного оформлення у всіх автомобільних пунктах пропуску на державному кордоні [1].

Цифрова реформа митниці повинна бути спрямована на спрощення процедур, оптимізацію процесів, зниження витрат та економію часу. Однією з основних переваг цифровізації митниці є інтегрування з новою автоматизованою системою управління ризиками. Ця система дозволяє ефективно виявляти та мінімізувати ризики, які пов'язані з переміщенням вантажів через кордон і створює умови для якісного відпрацювання ризиків, що виявлені, тим самим забезпечуючи високий рівень контролю та безпеки у пунктах пропуску. Процес цифровізації є перманентним і передбачає нововведення, що ґрунтуються на підходах та процесах, що діють у країнах ЄС, тобто з урахуванням подальшої євроінтеграції, що дозволить посилити взаємодію з європейськими митними системами.

Реалізація IT-рішень на митниці передбачає наявність достатньої кількості кваліфікованих кадрів з відповідним рівнем цифрових компетентностей. Крім того, кадрове забезпечення митниці також має включати фахівців з розвитку технологій, основною діяльністю яких має бути моніторинг розвитку інновацій,

їх доцільності для впровадження, розробка відповідних проєктів та залучення інвестицій для їх реалізації [12]. Слід зазначити, що здебільшого сьогодні відбувається оцифрування митного оформлення. Впровадження і застосування сучасних цифрових технологій (таких як блокчейн, 3D-друк та хмарні обчислення) є перспективними напрямками сучасних інновацій при проведенні таможених процедур.

Висновки. Світові процеси глобалізації та цифровізації обумовлюють трансформаційні зміни у процедурі митного оформлення вантажів. Враховуючи важливість агропромислового комплексу для України правильність і своєчасність оформлення таможеної документації щодо перетинання кордонів сільськогосподарською технікою є на часі.

Цифрова реформа митниці повинна бути спрямована на спрощення процедур, оптимізацію процесів, зниження витрат, мінімізація ризиків та економію часу. Цифрова трансформація є перманентним процесом і передбачає інноваційні зміни, які ґрунтуються на підходах та процесах, що діють у країнах ЄС, тобто з урахуванням подальшої євроінтеграції України.

Реалізація IT-рішень на митниці передбачає наявність достатньої кількості кваліфікованих кадрів з відповідним рівнем цифрових компетентностей, а також наявність фахівців з розвитку технологій, основною діяльністю яких має бути моніторинг розвитку інновацій, їх доцільності для впровадження, розробка відповідних проєктів та залучення інвестицій для їх реалізації.

Сьогодні здебільшого цифровізація таможених процедур зводиться до заміни фізичної документації (паперової) звичайних торговельних процедур електронними (безпаперовими), які створюються з використанням цифрових технологій, тобто оцифровки. Тому з метою оптимізації процедури митного оформлення вантажів при впровадженні та використанні цифрових технологій враховувати інноваційні зміни. Використання переваг інноваційних змін цифровізації дозволить оптимізувати процедури митного оформлення вантажів, зокрема сільськогосподарської техніки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна митна служба. URL: <http://surl.li/ctjkxr>
2. Єдиний державний інформаційний веб-портал «Єдине вікно для міжнародної торгівлі». URL: <https://cabinet.customs.gov.ua/>
3. Кирилов Ю.Є. Перспективи розвитку сільського господарства України в контексті посилення глобалізаційних процесів. *Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. Спец. вип. : у 2-х ч. Ч. 1. Організаційно-правові*

форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій. Київ : КНЕУ, 2011. С. 203–211.

4. Кузев І.О., Уманська А.О., Кострецов А.О. Особливості митного оформлення митних процедур. *Центральноукраїнський науковий вісник. Технічні науки*. 2023. Вип. 7(1). С. 252–258. DOI: [https://doi.org/10.32515/2664-262X.2023.7\(38\).1.252-258](https://doi.org/10.32515/2664-262X.2023.7(38).1.252-258)

5. Митний Кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

6. Назарова Г., Кононенко Л., Васильєв О. Митне оформлення у системі митного контролю: сучасний стан та напрями удосконалення. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. № 16. С. 249–257. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.33>

7. Ринок сільгосптехніки: що купують, виробляють в Україні та куди експортують. URL: <https://agroportal.ua/publishing/infografika/rinok-silgosptehniki-shcho-kupuyut-viroblyayut-v-ukrajini-ta-kudi-eksportuyut>

8. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

9. Сисоліна І.П. Напрями удосконалення митної політики України. Матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «ІННОВАЦІЇ: теорія і практика». Кропивницький: Академія Прикладних наук. 2021. С. 83–84.

10. Сисоліна І.П., Савченко О.В. Митна декларація як складова митного оформлення вантажів. *Проблеми і перспективи економічного розвитку в умовах модернізаційних процесів в Україні та світі : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 12 груд. 2023 р., м. Кропивницький* Центральноукраїн. нац. техн. ун-т, каф. економіки, підприємництва та готельно-ресторанної справи; [редкол. : А.А. Тихий, В.В. Зайченко та ін.]. В 2х частинах. Ч.1. Кропивницький : РВЛ ЦНТУ, 2023. С. 95–96.

11. Сисоліна Н., Савеленко Г., Сисоліна І. Економічна безпека агропідприємств в умовах війни: можливості та загрози. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-19>

12. Тищенко В., Остапенко В., Карпова В. Цифровізація в управлінні ризиками митниці. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-35>

13. André Bueno Rezende de Castro, Lukas Kornher, The effect of trade and customs digitalization on agrifood trade: A gravity approach, *Q Open*, Volume 3, Issue 1, 2023, qoac037. DOI: <https://doi.org/10.1093/qopen/qoac037>

14. Dalton, S., & Stošić, B. (2021). The Importance of Applying Lean Innovation for Enhancing Harmonization of Customs Procedures in context of Digitalization of Customs Administration-A Case Study of Serbia. *Lex Localis: Journal of Local Self-Government*, 19(2).

15. Nazarko, A., & Fedotov, O. (2023). The Power of Digitization: Transforming Ukraine's Customs Service. *Global Trade and Customs Journal*, 18(7/8). DOI: <https://doi.org/10.54648/gtcj2023028>

16. World Customs Organization. URL: <http://www.wcoomd.org/>

REFERENCES:

1. Derzhavna mytna sluzhba [State Customs Service]. Available at: <http://surl.li/ctjkrx>

2. Iedynyi derzhavnyi informatsiyni veb-portal «ledyne vikno dlia mizhnarodnoi torhivli» [Single State Information Web Portal “Single Window for International Trade”]. Available at: <https://cabinet.customs.gov.ua/>

3. Kyrylov Yu. Іe. (2011). Perspektyvy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy v konteksti posylennia hlobalizatsiinykh protsesiv [Prospects for the development of agriculture in Ukraine in the context of strengthening globalization processes]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky: zb. nauk. pr. Spets. vyp. : u 2-kh ch. Ch. 1. Orhanizatsiino-pravovi formy ahropromyslovykh formuvan: stan, perspektyvy ta vplyv na rozvytok silskykh terytorii – Formation of a market economy: a collection of scientific papers. Special issue: in 2 parts. Organizational and legal forms of agro-industrial formations: state, prospects and impact on rural development*. Kyiv: KNEU. Pp. 203–211.

4. Kuziev I. O., Umanska A. O., Kostretsov A. O. (2023). Osoblyvosti mytnoho oformlennia mytnykh protsedur [Features of customs clearance of customs procedures]. *Tsentrlnoukrainskyi naukovyi visnyk. Tekhnichni nauky – Central Ukrainian Scientific Bulletin. Technical sciences*. Issue 7(1). Pp. 252–258. DOI: [https://doi.org/10.32515/2664-262X.2023.7\(38\).1.252-258](https://doi.org/10.32515/2664-262X.2023.7(38).1.252-258)

5. Mytnyi Kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.03.2012 r. № 4495-17. [Customs Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 13.03.2012 No. 4495-17]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

6. Nazarova, H., Kononenko, L., & Vasyliiev, O. (2023). Mytne oformlennia u systemi mytnoho kontroliu: suchasnyi stan ta napriamy udoskonalennia [Customs clearance in the customs control system: current state and directions for improvement]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Serii: Ekonomika – Tavriiskyi naukovyi vestnik. Series: Economics*, (16), 249–257. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.33>

7. Rynok silhosptekhniky: shcho kupuiut, vyrobliaiut v Ukraini ta kudy eksportuiut [Market of agricultural machinery: what is bought, produced in Ukraine and where it is exported]. Available at: <https://agroportal.ua/publishing/infografika/rinok-silgosptekhniki-shcho-kupuyut-viroblyayut-v-ukrajini-ta-kudi-eksportuyut>
8. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Sysolina I.P. (2021). Napriamy udoskonalennia mytnoi polityky Ukrainy [Directions for improving the customs policy of Ukraine.]. *Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii «INNOVATsII: teoriia i praktyka»*. Kropyvnytskyi: Akademiia Prykladnykh nauk. – Proceedings of the II International Scientific and Practical Internet Conference “INNOVATIONS: Theory and Practice”. Kropyvnytskyi: Academy of Applied Sciences. Pp. 83–84.
10. Sysolina I.P., Savchenko O.V. (2023). Mytna deklaratsiia yak skladova mytnoho oformlennia vantazhiv [Customs declaration as a component of customs clearance of goods.]. *Problemy i perspektyvy ekonomichnoho rozvytku v umovakh modernizatsiinykh protsesiv v Ukraini ta sviiti : materialy vseukr. nauk.-prakt. konf., 12 hrud. 2023 r., m. Kropyvnytskyi Tsentralnoukrain. nats. tekhn. un-t, kaf. ekonomiky, pidpriemnytstva ta hotelno-restoranoi spravy; [redkol. : A.A. Tykhyi, V.V. Zaichenko ta in.] Problems and prospects of economic development in the context of modernization processes in Ukraine and the world: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference, December 12. 2023, Kropyvnytskyi, Central Ukrainian National Technical University, Department of Economics, Entrepreneurship and Hotel and Restaurant Business; [editors: A.A. Tykhyi, V.V. Zaichenko, et al.] P.1. Kropyvnytskyi: RVL of the Central Scientific and Technical University, pp. 95–96.*
11. Sysolina, N., Savlenko, H., & Sysolina, I. (2024). Ekonomichna bezpeka ahropidpriemstv v umovakh viiny: mozhlyvosti ta zahrozy [Economic security of agricultural enterprises in wartime: opportunities and threats]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (65). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-19>
12. Tyshchenko, V., Ostapenko, V., & Karpova, V. (2022). Tsyfrovizatsiia v upravlinni ryzykamy mytnytsi [Digitalization in customs risk management]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (37). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-35>
13. André Bueno Rezende de Castro, Lukas Kornher, The effect of trade and customs digitalization on agrifood trade: A gravity approach, *Q Open*, Volume 3, Issue 1, 2023, qoac037. DOI: <https://doi.org/10.1093/qopen/qoac037>
14. Dalton, S., & Stošić, B. (2021). The Importance of Applying Lean Innovation for Enhancing Harmonization of Customs Procedures in context of Digitalization of Customs Administration-A Case Study of Serbia. *Lex Localis: Journal of Local Self-Government*, 19(2).
15. Nazarko, A., & Fedotov, O. (2023). The Power of Digitization: Transforming Ukraines Customs Service. *Global Trade and Customs Journal*, 18(7/8). DOI: <https://doi.org/10.54648/gtcj2023028>
16. World Customs Organization. Available at: <http://www.wcoomd.org/>